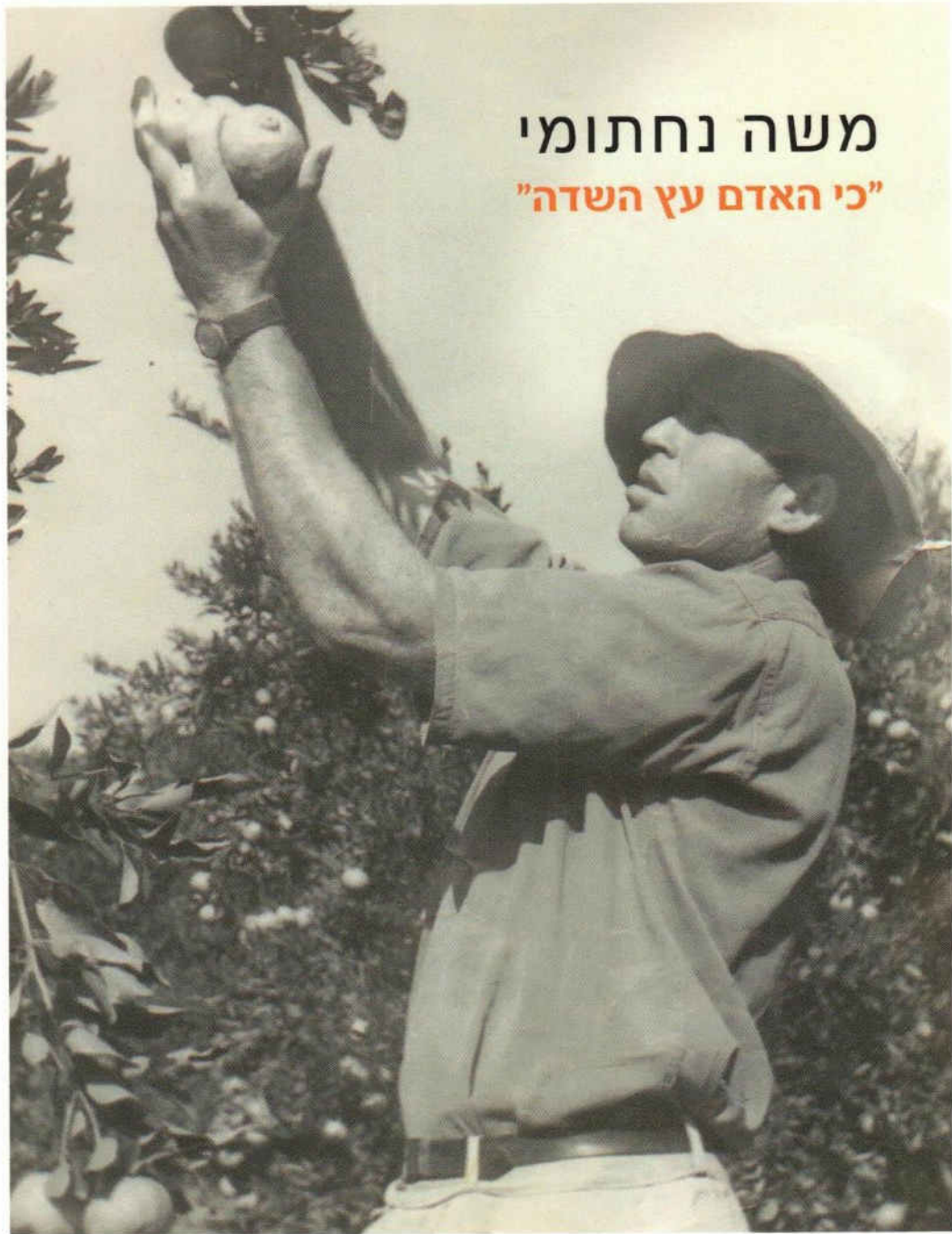


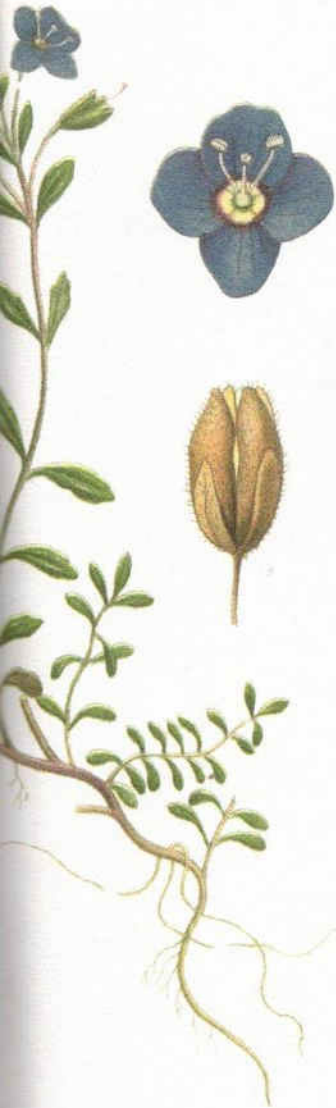
משה נחתומי
"כי האדם עץ השדה"



משה נחתומי

2017-1921

על גבול האור



פה ציפורים כבדות יורדות לנוח
על אילנות כהים, כנטות היום,
ובשדות קצורים תועה הרוח
על שובל הרקיע האדום.

מעבריים משב אוויר מלוח
וסהר מצטייר על פני מרום,
הבהוב לבן זהיר ולא - בטוח
כולו היסוס בין לילה לבין יום.

זו שעת תמורה, אל נעמוד אילמים
על גבול האור -
לאן יפנה ליבנו?
האם נחזור אחי,
הנעבור?

כל החידות שחדו הימים
שחקים כאלה מחדש יעירו,
את חלומם יגידו התמימים
והפיקחים את פיתרונם יסתירו.

ושוב יטבול ליבנו בדמים
וחרטות של שוא שומרות כל צעד,
ושוב אתה שואל שלא מדעת
כל החידות שחדו הימים.

אחי, אחי, איך נעמוד אילמים
על גבול האור -
אי דרך לפנינו?
האם נחזור, אחי,
הנעבור?

לאה גולדברג



קורות חייו של משה

משה נולד ב-8 במרץ 1921 בידמוב, 120 ק"מ מזרחה לוורשה בעיירה יהודית קטנה. בגיל 9 חודשים אביו עוזב את הבית ועולה ארצה.

האם נשארה עם התינוק לבדה. עם קבלת הגט מהאב שעזב, שודכה האם עם אלמן, אב ל-8 ילדים. המשפחה ידעה מחסור ועוני.

משה גדל במשפחה המורחבת עד גיל 13 ונאלץ לעזור בפרנסת המשפחה. כנער צעיר הוא נסע לוורשה לבדו. חיפש עבודות מזדמנות לפרנסתו, לן בגנים ציבוריים, חסר דיור ומגן מכל פגעי החיים.

בגיל 18, משה יחד עם מספר מחבריו מחליטים להתנדב במכרות פחם באורל בבריה"מ. העבודה מפרכת ואין לה תמורה ראויה. בתום שנה הם חוזרים לפולין ללא התלהבות מהמשטר הסובייטי.

הכיבוש הגרמני תופס את משה בוורשה. הוא מבוהל וצועד ברגל חזרה לביתו שבכפר.

הצעירים מבינים את הסכנה הצפויה ומחליטים לנגוב את הגבול לברית המועצות. הם נתפסים ומוחזרים לפולין.

בניסיון שני הם מצליחים ומגיעים למוסקבה. הם פליטים פולנים ובתור שכאלה נתפסים כמתנגדי המשטר ונשלחים לעבודת כפיה בסיביר.

הדרך לסיביר, בתנאים קשים ביותר. כמעט ללא אוכל ומים. הם שותים ממי הנהר. משה חולה בדיזנטריה קשה. בהגיעו למחנה מוכנס לצריף המשמש כבית חולים. למזלו מטפל בו רופא פולני המציל אותו והוא שב למחנה חלש ורזה.

למזלו הרב משה מועבר לעבודת המטבח וזוכה למזון ולהגנה מהקור הסיבירי.

ב-1942, בתור אזרח פולני, הוא משוחרר מהמאסר בסיביר ומתגייס לצבא הפולני הנלחם בכיבוש הגרמני.

משה גוייס לצבאו של אנדרס ומתחיל מסע ארוך ומייגע דרך אוזבקיסטן, פרס ומצרים שם הם עוברים לרשות הצבא הבריטי ועולים על רכבת הנוסעת ממצרים לרחובות ומשם למחנה הצבא הבריטי הממוקם בבני עייש של היום.

משה מחפש דרך ליצור קשר עם אביו המתגורר בתל אביב. האב מופיע במחנה ומדרבן את משה לערוק מן הצבא. משה נוהג בזהירות, אך מוצא הזדמנות לכך. בתחנת הרכבת בראשון לציון ממתינים לו חברים של אביו, מחליפים את מדיו בבגדים אזרחיים ולוקחים אותו לתל אביב.

הם מפחדים מחיפושים אחרי עריקים. האב מוצא דרך להסתיר את משה בקבוצת גבע בעמק, שם משה לא זכה ליחס חם ומחליט לשוב לתל אביב. מסתתר בבתי מכרים וחברים של אביו, עד שיום בהיר אחד נזכר האב באחיין החי בקבוץ ארץ-ישראלי ג' של השומר הצעיר - יענקלה נחתומי.

הם מבקשים ממוסדות הקבוץ לקלוט את משה למספר חודשים עד יעבור זעם.

וכאן מתחילים פרקים מרתקים של חיים חדשים. משה מתקבל באהבה ובחום, מאומץ על ידי משפחת אטקין, לומד עברית, ידיעת הארץ ותורת הקבוץ. הוא זוכה לחופש במלוא מובן המלה. הוא פוגש לראשונה בחייו יחס אנושי שווה וללא תנאי. מתרחשת פה מזיגה מופלאה של נפש החפצה לסיים את נדודיה בעולם ומוצאת מקום מבטחים.

החברים מגלים את הפוטנציאל הגלום ביכולותיו של משה ונפתחות בפניו האפשרויות לקליטה והשתלבות.

משה בין החברים הראשונים העולים על תל הרוחות ומתמקמים בבית האריזה בפרדס א' עד העליה על הקרקע. עם ההתבססות במקום, מוסרת הסוכנות היהודית את הפרדסים הנטושים לידי הקבוץ לתהליך של שיקום ויצירת פרנסה.

זוהי נקודת התחלה של 40 שנות עבודה משותפת בפרדס של משה עם אלי נדיב.

ב-1949 הקבוץ מקבל לעזרה את גרעין יחיעם המורכב מחניכי תנועת השומר הצעיר בהונגריה. הם מיועדים להקמת קבוץ חדש בנגב.

הגרעין הופך לחברת נוער ומשתלב בכל ענפי המשק ובתוכם בשיקום הפרדסים.

בכל שנות הקליטה וההשתלבות לא נעלמה מועקת הבדידות מנפשו של משה.

השאיפה להקמת משפחה ובית בתוך החברה מגבירה את הרצון למצוא שותפה לחיים. אכן היא נמצאה.

ב-1952 טובה ומשה נישאים

ב-1957 נולד נדב

ב-1961 נולד אוהד

ב-1965 נולד חגי

קמה משפחה, חלום חייו התגשם.

משה הוא אב שנשבע כי בניו לא יסבלו כפי שהוא סבל במהלך חייו. הוא מעניק אהבה במסירות ללא גבול.

הקמת המשפחה לא מונעת ממנו להיות מעורב ולמלא תפקידים חברתיים – ריכוז ועדת חברים, ריכוז ועדת עבודה שתי קדנציות כמזכיר קבוץ, וניהול בית הספר האזורי "צפית".

בגיל הפנסיה מצטרף משה לצוות סולבר. אדם שהיה חקלאי בכל מאודו הופך לעובד תעשייה. רצונו לדעת את הכל על המפעל. לא פעם היה קצת נודניק ברצונו לקבל ידע מכל נושאי התפקידים במפעל.

בסולבר עבד במחסן כפועל פשוט ופרש בגיל 85.



תוכן חייו מלבד המשפחה היה העבודה. אך הגיל ומצבו הכריחו אותו לפשוט מעליו את בגדי העבודה. בריאותו התערערה, אך הוא הפגין כאילו הכל כרגיל.

וכנראה הבלתי נמנע קרה.

יכולת תפקודו בגוף ויכולת זכרונו הלכו ונחלשו.

בגיל 95 חל מפנה דרמטי בחיינו. מתוקף הנסיבות עבר מן הבית למרכז הבריאות. על מכה זו לא הצליח להתגבר עד יומו האחרון.

עזיבת הבית גרמה לו סבל קשה מנשוא. כל מאמצינו להקל עליו את השלב האחרון בחייו לא הצליחו להביא מזור למכאוביו. בשנה אחרונה זו, כאשר עובר הקיבוץ תהליכי הפרטה, נותרנו לבדינו עם ההתמודדות הקשה כל כך, ועם הנסיונות לחפש דרך שתסייע לנו להתגבר על תעתועי המחלה האיומה הזו.

היתה זו תקופה של חוסר אונים, יאוש ללא תקווה. כל כוונותינו הטובות לא הועילו. עד שבבוקר יום שלישי 22 באוגוסט ליבו נדם וזכה לבסוף לשקט ושלוה.

נכתב על ידי טובה נחתומי עם פטירתו של משה, אוגוסט 2017

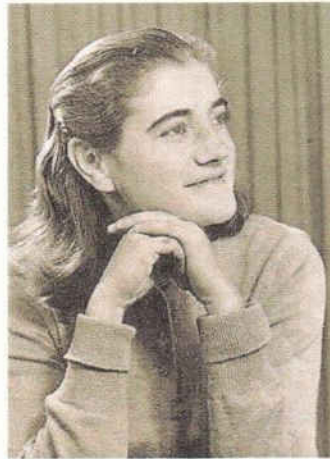


פרדס א' - בית האריזה, חצור, שנות ה-50

אבלוק
בני גא בלוק
אלני של אילי יום
ועליו חלל יום יום
אלכס



כרם - חצור, שנות ה-50



ביום ההגעה לארץ, 1949

נדב - דברים על אבא

הבט סביבך אבא
ראה איך חיים נעורים
במו מוות! חיים!

הרוח לוקחת אותך עכשיו אל מחזוריה, ואתה מביט על תקופת חיך המשתרעת כמעט על פני מאה שנים.

חיך שזורים וארוגים במאורעות הדרמטיים של המאה ה-20.

הבט סביבך אבא וראה את שבעת נכדיך, שלוש כלותיך שלושת בניך ואת אשתך טובה ומשפחתנו הרחבה.

ראה את כל חברי הקבוץ אשר אתה כל כך אוהב משני עבריו של הסף. ראה את החברים של בניך ונכדיך.

כולנו באנו הנה להיפרד, לומר תודה על כל מה שהיית ועשית וללוות אותך בהמשך דרכך אל מעבר לגבולות הזמן והמרחב. הבט באומץ בעיניים של רוח שנפקחות עכשיו.

הבט על תקופת חיך האחרונה - אתה סובל את אובדן כוחותיך, את מגבלות גופך, קשה לך להיות מטופל ותלוי באחרים, אתה שומר בזכרוןך את כוחות עלומיך.

הבט על עבודתך בסולבר, שם אתה אדם מבוגר בין צעירים, אבל אתה שמח שאתה מעורב ויכול עדיין לתרום מנסיון חיך.

הבט סביבך אבא וראה את שתי תקופות כהונתך כמזכיר קבוץ בהן אתה מעורב באופן העמוק ביותר בחיי הקבוץ ואנשיו. אתה כולך אוזן קשבת לכל

אדם ולכל בעיה בסבלנות אין קץ אבל גם בנחישות ואחריות לצרכי הקבוץ.
הבט סביבך אבא וראה את עבודתך במוסד "צפית" - אחראי על הניהול
הכספי של המוסד, ללא השכלה בתחום הכלכלה אבל עם רגישות אנושית
ויכולת הקשבה. דלתך תמיד פתוחה לנערים ולמורים כאחד, ועבודתך
ברוכה.

הבט סביבך אבא, ראה, אתה מהלך במטעי השקדים, הפקאן והפרדס של
חצור המשתרעים על דונמים רבים. אתה נוטע, מעבד, משקה, גוזם,
מרסס וקוטף את פריים. במשך שנים רבות אתה עובד מבוקר עד
ערב בכוחות עצומים, בכל נימי נפשך וגופך אתה מרגיש כל עץ
אם הוא בריא, חולה או צמא. אתה לומד ומתפתח מקצועית,
לא שוקט על שמריך, משפר ומפתח את אמצעי העבודה
ומגיע להישגים. אני זוכר את ארגזי התפוזים, אותם אתה מניף
בכוח רב, מתעופפים וממלאים משאית אחר משאית אל בית
האריזה. אני זוכר את הפרדס כמקדש של חיך.

הבט סביבך אבא וראה איך משפחתך צומחת וגדלה. חגי נולד,
אוהד נולד ואני בנך בכורך נולד, אתה שמח ואוהב אותנו, עוטף,
מחבק ומגן, עושה כל דבר שאתה יכול כדי שיהיה לנו טוב כדי שלא
נסבול את מה שאתה סבלת בילדותך. כל דבר שאתה עושה ואומר
חדור באמונה שלך, באהבה שלך, כל דבר מלא במשמעות, בכוח,
ברגש וחיים. כך אנחנו הבנים סופגים את הדברים, את העולם,
בכוחות אלו אנחנו מעוצבים ואחרינו הנכדים.

הבט סביבך אבא וראה את הזמן בו אתה מכיר את
אמא, נישא לה מתוך רצון ליצור חיים חדשים, להקים
משפחה אמיתית וחמה, מתוך כמיהה להעניק את
מה שאתה כילד מעולם לא קיבלת - בית חם ויציב,
בתוך חברה קיבוצית מתהווה שנושאת באחריות
את חבריה.



אתה כותב לאמא על שפת הכנרת "פשוט לא ידעתי את הטעם של שני יצורי אנוש כשהם מאוהבים! אוהבים את החיים עד אין קץ, לאור הירח על שפת הכנרת, שני אנשים דבוקים מבלי יכולת להוציא הגה, ורוח קלילה מלטפת את פניהם, עם שמיעת רעש הגלים על הכנרת הכחולה. רק עכשיו אני מתחיל להבין את הרצון החזק לחיים, לחיים מאושרים, לחיים עם אדם שהינך אוהב יותר מכל..."

הבט סביבך וראה אבא, אתה מגיע לישראל, עושה את דרכך עם הצבא הפולני של אנדרס, העושה דרכו להילחם בנאצים, דרך טהרן ומגיע דרך מצרים לבני עייש להיפגש עם הצבא הבריטי. אז אתה בורח, עורק מן הצבא הפולני ופוגש את אביך אשר עזב אותך בגיל 9 חודשים, עלה לארץ וחי כחלוץ. ייבש את ביצות כברה והיה ממייסדי התיאטרון הראשון בארץ, תיאטרון "האוהל". היחסים ביניכם מתוחים. אני זוכר הרבה מתח וכעס ואתה לא סולח על שלא שאל אותך על הבית שהשאיר מאחור בפולניה. עכשיו אתם יכולים להיפגש שוב, עכשיו אתה יכול לסלוח.

הבט סביבך וראה אבא – אתה בגולאג בסיביר, אתה מוקף בשלג וכפור של מינוס 30 מעלות, אסיר בעוון התנגדות למשטר הסוציאליסטי הרוסי. ללא נעליים לרגליך וללא ביגוד מתאים. הישרדותך הינה רצף נדיר של ארועים. פעם זה ז'לובק רוסי אשר הודף אותך מן התור לנשיאת שקי פחם במשקל פי שלוש מגופך, פעם זהו רופא פולני אשר אין לו אמצעים רפואיים לרפא דיזנטריה, אבל העניין שהוא מגלה בך, האפשרות שלך לשוחח עם בן אדם מצילה את חיך, ופעם זוהי חבורת פושעים אשר מנהלת את מטבח המחנה ופורשת עליך חסותה ואיש לא יכול לגעת בך.

הבט סביבך אבא וראה, אתה חוזר אל מחוז ילדותך, אתה מפרנס, כנער, את משפחתך בוורשה, אתה חוזר אל בית הספר בעיירה קטנה, אתה ילד ג'ינג'י, יהודי יחידי בין הרבה גויים. חצוף, פרוע ולא מפחד מאף אחד. אתה חוזר אל בית המשפחה ופוגש את אמא שלך אשר נשרפה חיים בתוך ביתה על ידי הגסטאפו הפולני, ומאז מחכה לך. אתה מתגעגע אליה כל חיך. זהו בוודאי המפגש המשחרר והמנחם ביותר שיכול להיות לך. אתה חוזר אל אמא, חוזר אל רגע לידתך! אתה סוגר מעגל של חיים ארציים, של מאבק

בלתי פוסק. אתה בוודאי פוחד, אתה אולי חושש, אבל אתה תמשיך באומץ
לב את המסע שלך אל הגרעין של ישותך, אל האלוהים, ואני מקווה שסוף
סוף תודה בקיומו.

אנחנו כולנו מלווים אותך מכאן, אהבתנו תיתן לך כח. אני גאה ושמח להיות
בך. תודה על כל מה שהיית ועל כל מה שהענקת לנו.

שנינו נולדנו באותו היום, ה-8 במרץ - מזל דגים. ברצוני לקרוא לך שיר של
דליה רביקוביץ.

אהבה

שני דגים נחפזו
וירדו למצולות ים
לספר איש לרעותו
מה גדלה אהבתם
שני דגים צללו
שהו במצולות ים
וככל שהרחיקו הלוך
כן גדלה אהבתם
ולא עוד עלו על החוף
אוהבי מצולות הים
ילא הפה מספר
מה גדלה אהבתם.

נוח בשלום

אוהב האדם ואוהב האדמה

אוהד, דברים עם מותו של אבי, משה נחתומי בבית הקברות קיבוץ חצור

מה שאני רוצה להגיד כאן על אבא שלי הוא שעל פני השטח הוא היה איש מאד פשוט. חקלאי, פרדסן בכל רמ"ח אבריו, איש משפחה ואב מסור. קיבוצניק למהדרין, נטוע עמוק בקהילה של חצור שכל חייו היה מחובר מאד ליעוד השיתופי והיצרני שלה. שלא לדבר על כך שהוא גם תרם עשרות שנים מחייו בהקמה וגידול הפרדסים, שתי קדנציות כמזכיר קיבוץ, ועבודה בסולבר עד גיל 85.

אבל מתחת לפני השטח מסתתרת אישיות שאוצרת מתחים וניגודים לא פשוטים ואף צופנת לא מעט חידות. ברצוני לנצל הזדמנות זו על מנת לנסות לנסח כמה מהמתחים הללו ולהאיר בכך דמות הרבה יותר מורכבת ממה שנראה על פני השטח.

קודם כל אני רוצה לומר משהו על התחושה שהיתה לי כבן שלו. ועליו בתור אבא. בניגוד למה שרבים אומרים על יחסיהם לאביהם ועל חשבונות שיש להם עם אבא שלהם (אפשר לחשוב על המכתב של קפקא לאביו בתור דוגמא קיצונית), אחת התחושות שאבא שלי לא עורר בי אף פעם היא פחד. גם לא יראה. אני לא זוכר מקרה אחד שהוא הכריח אותי לעשות משהו. היו אולי פעם או פעמיים שהוא ניסה. אבל אלו היו נסיונות כמעט פתטיים משום שלא היה בו שום רצון אמיתי לכפות עליך משהו והוא אף פעם לא הקרין סמכות שעניינה לצוות או שאומרת כך עליך לנהוג. אפילו כשהיה מבקש משהו בשולחן הוא היה פונה אלינו כך: אתה רוצה להעביר לי את המלח בבקשה? היתה בו עדינות וחוסר נכונות לומר מה לעשות ואיך לעשות.

בכל זאת, לאישיות שלו היה כח השפעה אדירה. כל מי שעבד עימו או הכיר אותו הרגיש בזה. מה היה סוד הכוח הזה היא חידה שלא לגמרי פתורה עבורי.

* ניגוד נוסף. מצד אחד, אבא היה איש כבד לשון וכמעט הייתי אומר חסר ביטחון. הוא היה הססן, מעט איטי, ולקה בגמגום די כבד. אני זוכר שהיה לו חשש גדול לדבר בציבור. אף פעם לא היתה לו משנה סדורה ותשובה מן המוכן. הרבה פעמים הוא פשוט אמר "אני לא יודע". זה מאד בלט בניגוד לאמא שהתנסחה במהירות ובהירות ותמיד ידעה מה להגיד. אבא לא. אבא גמגם, אבא היסס, אבא נרגש ולעיתים קרובות נלחץ. אך מצד שני קרן ממנו כוח פנימי ואינטליגנציה שלא תמיד מצאה ביטוי מילולי אבל אי אפשר היה שלא לחוש בה. היה בו איזה מתח עמוק בין כח פנימי אצור לחולשה שהקרין כלפי חוץ.

ועם זאת, עם כל הכבוד שרכש לאנשים לא היתה לו סבלנות לטיפשות. אני זוכר שהיינו הולכים בחצר הקיבוץ ומישהו היה שואל אותו איזו שאלה והוא היה מסנן אלי: "איך אפשר לענות לשאלה טיפשית אם לא בתשובה טיפשית".

* ניגוד שלישי. מצד אחד, הוא היה איש רגוע מאד עם מזג טוב ונוח. הוא היה ישרן טוב בלילה ותמיד היה נעים להיות בסביבתו. מצד שני, הוא היה דאגן, אפילו חרדן. שעות ארוכות היה טרוד מה יהיה עם בניו, איך הם יסתדרו, מה עם הספר שלי, ומה עם הדיסק של חגי, ואיך נדב יגמור את הבית, ומה אם נוגה תפספס את האוטובוס או שהרכבת לא תגיע, ועוד כהנה וכהנה. והדאגנות הזו רק הלכה והקצינה עם הגיל.

* אבא היה איש פגיע מאד. היה לו מאד חשוב מה חשבו עליו. הוא לא היה מוכן לקבל ששום כתם ידבק בו. למשל, הוא לעולם לא יסלח לאיזה שוטר שנתן לו רפורט בלתי מוצדק. זה לא הרפה ממנו – שכאילו הוא עבר איזו עברה (גם אם זו היתה עברת תנועה שולית, אם בכלל).

הוא גם היה איש עדין מאד ורגיש מאד. מחוות מסוימות, במיוחד כאלו שהביעו נירוטיות ותזזיתיות, יכלו לערער את שלוותו. עם כל היותו חקלאי מחוספס היתה בו גם רגישות אסתטית. אני זוכר למשל ארוחת ערב בשישי אחד בחצור כשאחת החברות לבשה שמלה סגולה צעקנית. הוא היה מזועזע עמוקות, שלא לדבר על כך שהתיאבון אבד לו לחלוטין.

אבל עם זאת, עם כל הפגיעות והרגישות שלו, היתה לו גם יכולת מופלאה להכיל דברים שנאמרו ופגעו בו, לאצור אותם בתוכו, להבליג ולהמשיך הלאה. אני לא חושב שמשהו באמת יכול היה לשבור אותו.

* כילד אני זוכר את אבא כמי שהמעיס בדיבור. אני חושב שהוא החשיב דיבור במעשים ולא במילים. הוא תמיד אמר שרבים יודעים לדבר אך רק מעטים יודעים להקשיב. הוא באמת ידע להקשיב. הוא ידע גם להתבונן ולקרוא בני אדם. אבל היה כאמור כבד לשון וממעט בדיבור. אולם לקראת הגיעו לגיל 85 ערכנו איתו ראיונות על מנת להוציא ספרון קטן שמגולל את קורות חייו. לאחר הראיונות הללו, פתאום נפרצו הסכרים. פתאום הוא רצה לספר, פתאום הוא רצה שגם יקשיבו לו. לפתע העז להפוך את עצמו למושא של סיפורים – למישהו שמעז לחרוג מאיזו צניעות עמוקה ולהקנות חשיבות לסיפור האישי שלו. מי שתמיד העדיף לראות אחרים במרכז והעדיף לעמוד מהצד מצא את עצמו כמרכז של ענין – בעיקר מצד המשפחה, אבל לא רק. הדינמיקה הזו מאד גברה בשנים האחרונות ובשנה האחרונה שלפני לכתו הוא ממש לו יכול היה להפסיק לדבר. כאילו משהו התהפך בו לגמרי. כמו שאמא אומרת, בשנה האחרונה לחייו הוא דיבר יותר מבכל 95 שנותיו. אני חושב שהיא לא מגזימה.

בנוסף לניגודים אלו, באישיותו של אבא היו גם כמה מאפיינים מובהקים מאד.

בניגוד מובהק ומודע מאד לאביו, אברהם נחתומי, שהיה שחקן במקצועו ובחייו, אבא לא רצה להיות שחקן. הוא לא רצה או לא ידע לגלם שום דמות אחרת. הוא לא ניסה או לא ידע להיות שום דבר אחר. הוא היה עצמו, עם הרבה מודעות למגבלות שלו. הכנות הזו שלו והעובדה שלא ניסה להתחזות לאף אחד אחר היו, כך אני חושב, חלק גדול מהכוח שלו.

אבא היה איש של פרטים. הוא גם היה איש עבודה והנטיה הזו לרדת לפרטים בלטה מאד בהקשר הזה. אני זוכר אותו מסביר לנו איך אוספים שקדים: כאשר היד מגיעה לשקד העין מיד עוברת לחפש את השקד הבא, וכך המשחק בין העיניים לידיים ממקסם את קצב איסוף השקדים. את פרות ההדר אין לתלוש, אלא לקטוף בסיבוב קל. אני יכול לשחזר את ההסברים

שלו איך מכניסים בעדינות את הרוכב לתוך הכנה כאשר מרכיבים את ההדרים – תמיד על לימון או חושש. גם בתור ילד אני זוכר את הדיוק וההקפדה שלו על כל פרט.

אחד הזכרונות הכי מתוקים מהילדות שלי הוא מהקיץ אחרי שעברנו לבית בשכונת ה-28. זה היה בקצה הקיבוץ והיתה שם חלקת אדמה שאבא ואני הפכנו למקשת אבטיחים קטנה. אני יכול לראות איך הוא היה מפורר את רגבי האדמה בידיו, יוצר גומה גדולה מסביב לשיח, מתחח את האדמה על מנת לבחון האם יש להשקות או לא. כפי שנדב הזכיר לי, היינו גם שמים מקלות קטנים על מנת למדוד כמה השיח גדל כל יום. והוא לימד אותי לזהות שהאבטיח מבשיל כאשר הקנוקנת שלו מתייבשת. ובאמת יצאו לנו אבטיחים מדהימים שאחד מהם שקל 18 קילו.

אז אני עד היום אני זורע אבטיחים בכל קיץ, ולאחרונה אף התחלתי קצת להרכיב הרכבות עם סכין ההרכבות ששאלתי מאבא. האבטיחים בדרך כלל מגיעים לגודל של אשכולית או נאכלים על ידי הדורבנים אבל אני ממשיך (למרות הגיחוכים של בני משפחתי) לזרוע אבטיחים ולנסות לגדלם. קצת על מנת לעורר את זכרונות הילדות המתוקים, קצת על מנת לשמר את המסורת, כמו שאומרים, וקצת מתוך תקווה שאולי עוד יגדל לי אבטיח מוצלח כמו אז. דווקא הרכבות הזיתים האחרונות שעשיתי עלו יפה. וגם יחורי הרימונים משגשגים. אבל לאבטיחים כמו אז אני עדיין מצפה.

לסיום אני רוצה לצטט את אבא מסיפור שהוא סיפר לאילן שטייר באחד הראיונות שהוא ערך עימו:

כל השנים, אני וחבר שלי (אלי נדיב) היינו מתחלפים בניהול הפרדס. שנה אחת הוא ושנה אחת אני. הוויכוחים בינינו נמשכו כאילו כל אחד היה אחראי. זה היה ויכוח מקצועי בינינו. היתה לי חלקת ניסיון של קלמנטינות. שורה מכל זן. עסקתי בהרבה נסיונות. זה נתן לי הרבה סיפוק.

אספר לך סיפור. היתה תקופה שחברות עבדו בפרדס. דיללנו את המשתלה. הייתה חברה אחת שמה נחמה. והיא רצתה שאני אניד לה בדיוק איך לגזום את השתיל. אמרתי לה: נחמה, אי אפשר להגיד בדיוק. אני יכול להגיד לך

בקווים כלליים כי כל שתיל בנוי אחרת. וצריך דמיון של האדם לראות איך השתיל מתפתח. אני לא יכול להגיד לך בדיוק, עשי לפי הבנתך. היא אומרת: ולמה אלי יודע להגיד לי בדיוק מה לעשות? אלי יכול להגיד, הוא לא חושב, הוא אומר לך. (עמודים 54-55)

באמירה הזו שצריך דמיון של האדם לראות איך השתיל מתפתח יש משהו שממש מגלם את האישיות של אבא. האדם צריך לראות איך השתיל מתפתח ולגזום אותו ולטפח אותו בהתאם. ואת זה אי אפשר לפרוט להוראות מדויקות כי צריך לדמיין איך השתיל יגדל ויתפתח. מי שרוצה הוראות גידול מדויקות שיפנה למי שמדבר מבלי לחשוב. את זה אבא לא היה מוכן ולא ידע לספק. אני חושב שבאותו אופן שבו אבא ראה את גידול השתילים שלו הוא גם ראה את גידול הילדים שלו. לסיום אומר שאני חש שאישיותו צופנת עבורי איזו מורשת של תבונה מעשית שאפשר גם לנסות להמשיכה.

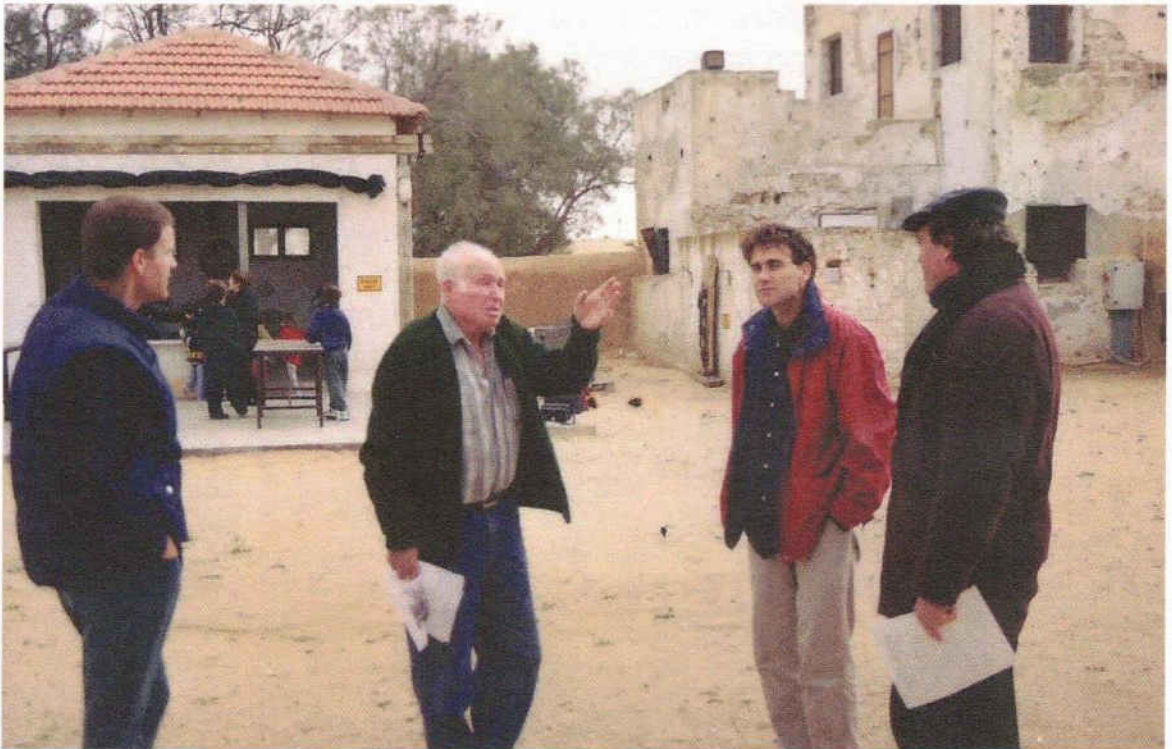
חצור, זכרון יעקב 25-23 לאוגוסט 2017



26 נמרץ 2005



טיול ליריחו במסגרת חוג בידיעת הארץ, 1970



טיולים שורשים - בעקבות משה, יום הולדת 80, גבולות, 2001

חגי, דברים על אבא

רצה לספר כמה מהזיכרונות שיש לי מאבא שאותם אנצור ואשא איתי בהמשך דרכי.

אבא היה איש של חסד ונתינה. מה שמאוד יפה ובולט בסיפור חייו הוא שבהגיעו לקיבוץ אחרי מסע תלאות בלתי נתפש, שרד ונשאר בן אדם אופטימי. מתוך מסלול חיים מרוסק, אבא מצא בקיבוץ את ביתו, ובחיבורו למקום ולקהילה למעשה נולד מחדש לתוך עולם שהיה לו חלק משמעותי ביצירתו ובנייתו. במהלך השנים הבנתי שאחד הדברים שמנחים את אבא הוא הכרת התודה על שבעצם קיבל את חייו בחזרה ומה שהניע אותו היה הרצון לגמול לאנושות ולאנשים שסביבו על הטוב הגדול והמזל שנפל בחלקו. הוא היה שליח ציבור אולטימטיבי וראה ברצון וביכולת לעזור לזולת ערך גדול ונשגב שהנחה אותו כמעט בכל עשייתו בתחומים השונים בהם עסק. על אף שמילא לאורך השנים שלל תפקידים בשירות הקהילה עמד תמיד לנגד עיניו האינדיבידואל, האדם, ותמיד ידע להבחין שכל אחד הוא עולם ומלואו עם קשרים והקשרים ייחודיים לו. מעולם לא חשב בצורה דוגמטית וידע שעבור שני אנשים עם בעיה דומה הפתרון יכול להיות שונה ואחר.

אני זוכר שלאורך השנים היה אבא בשביל הרבה מאוד אנשים בקיבוץ כתובת לשיחה והתייעצות, גם על דברים מאוד אישיים ואינטימיים. אנשים בסביבתו הרגישו בטוחים לפנות אליו בכל עניין כיוון שידעו שיקשיב להם ויעשה כמיטב יכולתו כדי לעזור. למרות שבשביל רבים היה דמות וסמכות שלפעמים הייתה אפילו מעל חוקי הקיבוץ והתקנון, מעולם לא התרברב, לא 'גבה ליבו', ונשאר תמיד נאמן ומסור לאנשים אותם רצה לשרת ולעניין שאליו נקרא.

אחד המאפיינים הבולטים של אבא הייתה הצניעות והענווה השקטה שלו ובתוכה היכולת הנדירה שלו להכיל ולהקשיב. פעמים רבות הופתעתי להיווכח מעוצמת הזיכרון ותשומת ליבו לכל כך הרבה פרטים, גדולים וקטנים. בשיחות שנמשכו לאורך השנים היה מזכיר מפעם לפעם אבחנות



עדינות משיחות קודמות, עדות נוספת לרגישותו ויכולתו להתבונן בשלל רזולוציות- בפרספקטיבה רחבה וגם ממוקדת ובתוכה יכולת לזכור אינסוף תמונות קטנות המרכיבות את השלם.

למראית עין היה אבא איש שקט, רגוע ונינוח. מי שהיה בקרבתו הרגיש וידע שגם כאשר התחוללו בתוכו סערות עזות ידע לאצור ולכבוש אותן להישאר רך ועדין אך עם זאת יציב. הוא לא איבד את היכולת להבדיל בין עיקר לטפל ונשאר תמיד נאמן לדרכו ואמונתו.

גם העבודה היתה ערך מאוד גדול בשביל אבא. הוא ראה בה אתגר והכניס את הלב הגדול שלו בעניין החקלאי ובקשר לאדמה ולכל מה שהיא מצמיחה ומייצגת. אבא היה איש של אנשים ואיש של עבודה, אוהב אדם ואוהב אדמה. היה נרגש לראות עץ שמלבלב כעדות לכך שנקלט והיכה שורש, או שני עלים ראשונים מזרע אבטיח שאותו טמן בקרקע. הוא שאב השראה מעבודת האדמה ומעולם הצומח כדי להבין ולפרש התנהגות של בני אדם; הוא שאב מהגן הגדול שיצר סביב הקיבוץ- המטעים והפרדס- דימויים אל תוך העולם האנושי. הוא ידע והבין שטיפול בצומח דורש סבלנות רבה, התבוננות וליווי צמוד המאפשר התפתחות בריאה וצמיחה. החיבור והבנייה של העולם החקלאי סימלו את הצמיחה של הקהילה והיישוב וביטאו את הגאולה האישית שלו בתוכה.

מבין התמונות והסיפורים שאני זוכר עם אבא, אחד במיוחד חרוט בזיכרוני. בשבתות חורפיות של אחרי הגשמים היינו הולכים לחפש פטריות אורניות בחורש. נדב ואוהד הגדולים ממני תמיד הקדימו אותי וגילו את הפטריות הנסתרות הרבה לפני. אבא כמובן שם לב לכך ומיד חשב על פתרון יצירתי כדי להקל על התסכול שלי. הוא היה צועד מקדימה ומוצא פטריות נחבאות, ברצונו העז לעזור לי להיות מתחרה שווה לאחיי היה מכוון אותי למקום בו היו פטריות כדי לתת לי את ההרגשה שאני הוא זה שגילה אותן ראשון. כיוון שאבא לא ידע להעמיד פנים, הטריק לא באמת עבד עלי אבל מעולם לא אמרתי לו כדי לא לקלקל את הכוונה היפה במעשה שלו. שנינו שיתפנו פעולה במשחק כאשר כל אחד רוצה לתת לשני הרגשה טובה ומעולם לא דיברנו על כך.

הזיכרון הזה הוא עדות נוספת לכך שלאבא היה קשה לראות ולחוש במצוקה של הנמצא לידו מבלי שיעשה משהו כדי להקל ולעזור. סיפור הפטריות נצרב אצלי כדוגמה אחת מיני רבות בהן הרגשתי באכפתיות והדאגה שהייתה לו כלפי.

כזה היה אבא: ממלכה של אהבה ורגש ונוכחותו בעולמי היתה בשבילי חיבוק חם ומאמין.

לשיבו

בשם כולנו חשוב להודות ולציין את העזרה היומיומית בטיפול באבא שקיבלנו בשלוש וחצי השנים האחרונות משיבו תומאס. כשהתחיל שיבו את העבודה מצבו של אבא התחיל להידרדר. מאדם תקשורתי, סקרן, מתעניין ומעורב התחילה נסיגה ביכולותיו הפיזיות והמנטליות ועם הזמן הפך לפחות עצמאי ויותר תלותי, מה שגרם לו סבל רב ותסכול. שיבו ליווה את אבא בתקופת השינויים הקשים הללו ובמסירות ומחויבות גדולה היה שם לצדו, לצידה של אמא וגם לצדינו. קשה לדמיין איך היינו עוברים את השנים האלה בלעדיו.

בשל הבדלי השפה והתרבות, לא תמיד מצאנו את הדרך להבין מה עבר על שיבו בתקופה הזו. אני רוצה לקוות שבתוך הקושי, הטיפול באבא גם העניק לשיבו משהו מהחסד והנתינה שכל כך אפיינו את אבא לאורך חייו.

בנוסף לכך, במהלך התקופה כשהיינו שקועים בהתמודדות עם השינוי בדמותו ותפקודו של אבא, של אמא ושל עצמינו, ייתכן שלא מצאנו את הדרך להביע את ההערכה והתודה הראויה. כעת אנו רוצים לעשות זאת ולאחל לו הצלחה, בתקווה שגם מהתקופה הזו יקח איתו ניסיון וזיכרונות יפים.

נתנאל לסבא

א תמול בשעות הבוקר התבשרתי כי לאחר 26 השנים בהן אני על האדמה, עלי להיפרד, אבל באמת להיפרד ממך.

זמן רב מאד הכנת אותנו לפרידה, נתת לנו זמן להתכונן, אבל תמיד היה נראה שהפרידה לא תגיע לעולם.

כמה פעמים דחית אותה וכמה נלחמת בה רק כדי להיות אתנו עוד קצת. לתת לנו עוד מעצמך, עוד לחיצת יד, עוד חיבוק, עוד הקשבה, ובעיקר לשמש לנו דוגמא – דוגמא למה זה להיות אדם.

היופי בך הוא שמעולם לא ניסית לשמש דוגמא, אך הפינה החמה, הצניעות, החום, השקט ובעיקר ההקשבה, הידידותיות, הסבלנות, האהבה שתמיד הקרנת היו השראה לכל מי שפגש בך והכיר אותך. בשבילי אתה מסמל את שהייתי רוצה להיות עבור קרובי – כמו אי יציב בים, מקום שתמיד בטוח להיות לצדו.

להיות לצדך תמיד נתן הרגשה שהכל בסדר.

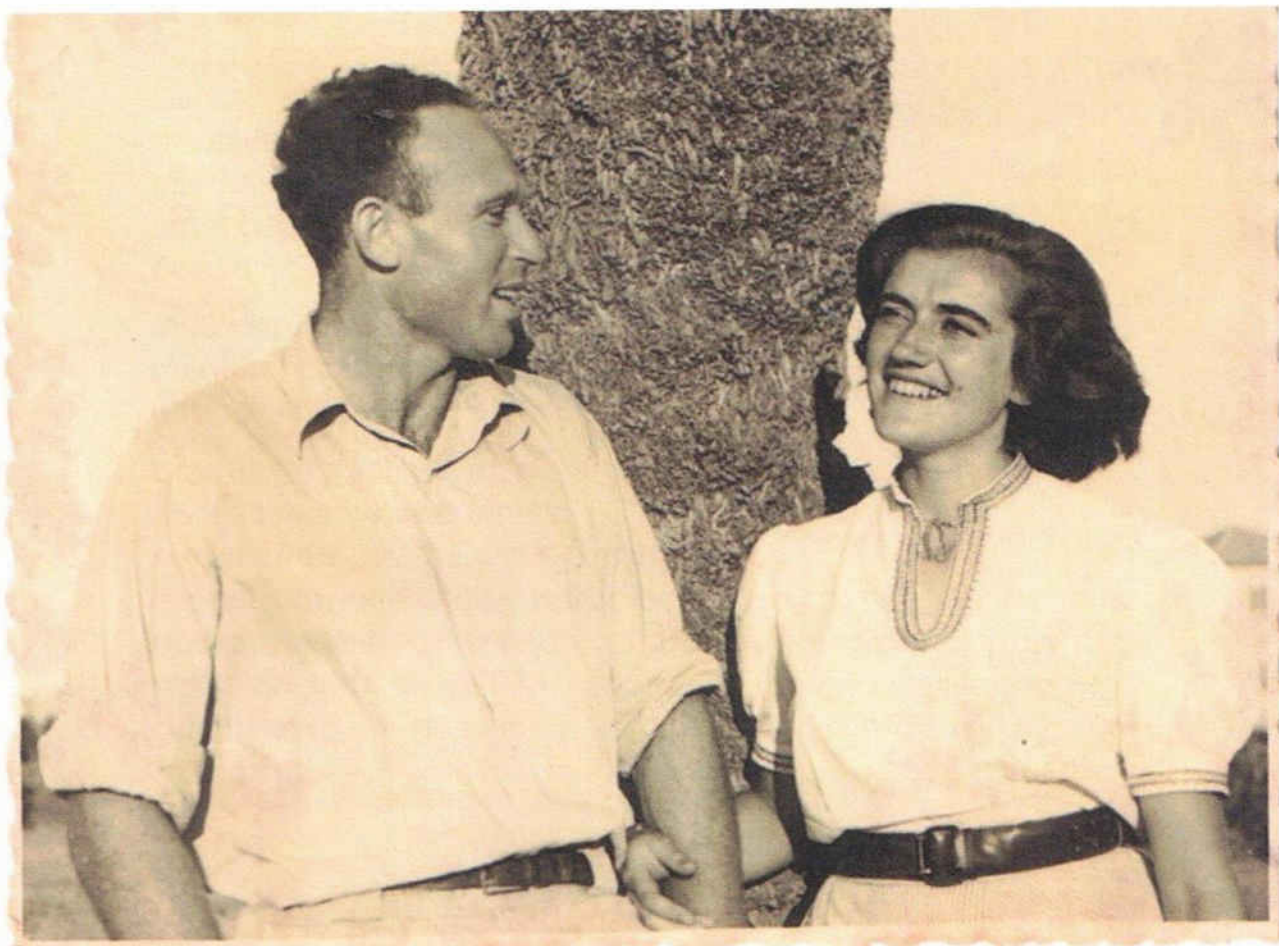
זכורה לי ארוחת צהריים משפחתית אליה התכנסה כל המשפחה המורחבת. כולם שמחו לראות אחד את השני. לא הפסיקו לדבר ורק אתה ישבת בראש השולחן ולא הוצאת מילה מפיו. שאלתי אותך אם הכל בסדר ולמה אתה לא מדבר וענית לי "אני מקשיב". באותו יום למדתי את הדבר החשוב ביותר – להקשיב.

סיפור חיך, אותו כל כך אהבת
לספר לי, אותו שמעתי מפך
אין ספור פעמים, הוא הכוח
בחיים שלי. בכל משבר או קושי
אני חושב עליך כנער במלחמת
העולם השנייה, בקור הרוסי,
במחנה העבודה בסיביר. אני
חושב על סיפור עלייתך לארץ,
הבריחה מהצבא וכיצד אזרת
כוחות להקים ולבנות את הארץ
בשתי ידיך.

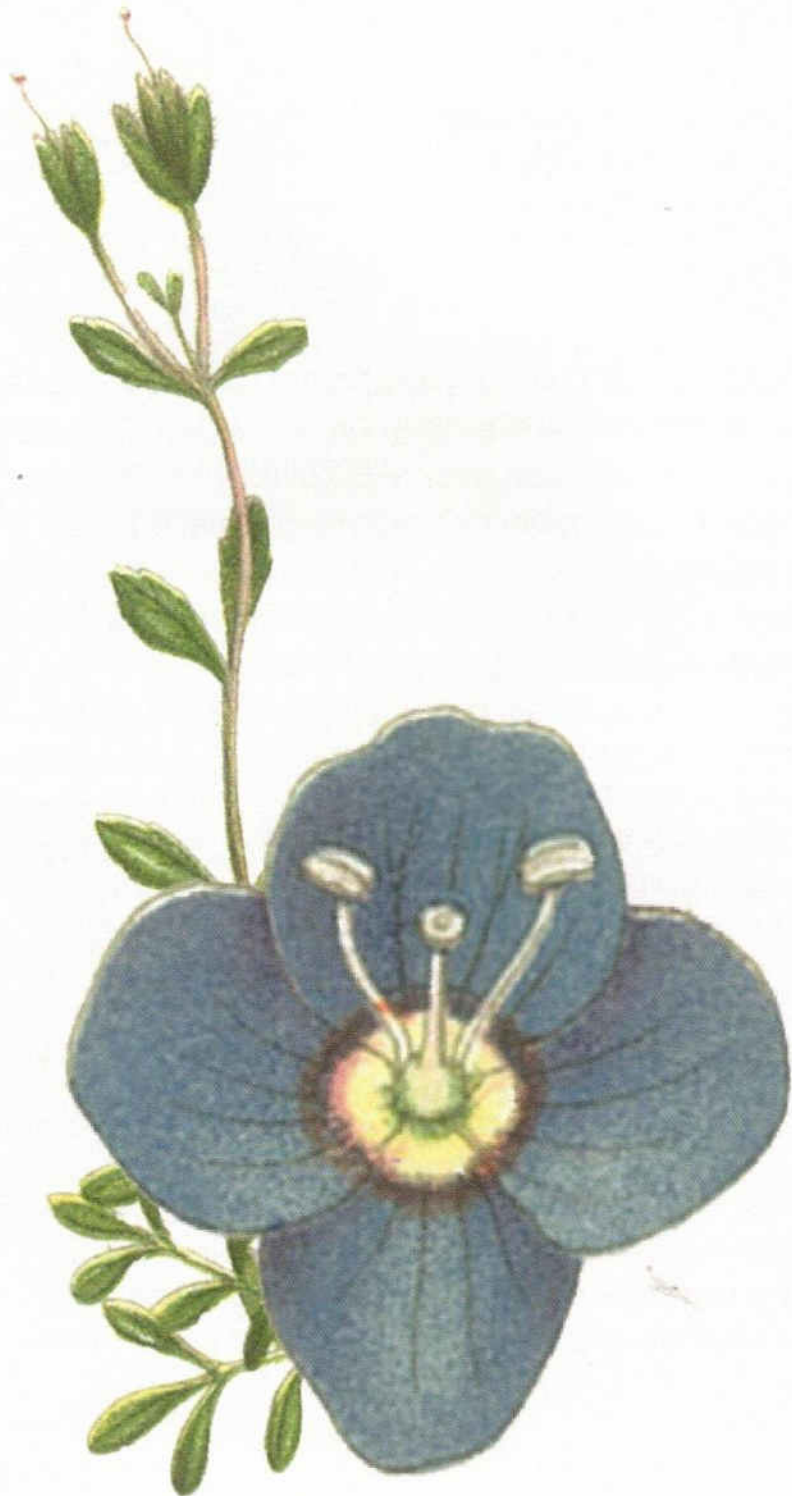
סיפור חיך ומי שאתה, נותן לי
משמעות רבה לחיים ומלווה
אותי באשר אלך.

סבא, אמנם דרכו של עולם
היא להפריד בין אנשים וקרובים
במישור הפיזי, אבל עיניך הכחולות,
ידיך החמות והידיעה כי אתה
מקשיב לי, תמיד ילוו אותי עד
אשר ניפגש שוב.





פרידה מחברת הנוער לפני הגיוס, 1951



שירה לסבא

לסבא היו עיניים מדהימות. בכל פעם שהסתכלתי עליו הייתי נדהמת מחדש מהכחול הזה, מהאבה האין סופית שהשתקפה שם, ומהאכפתיות הבלתי נגמרת.

הייתה לו גם את היכולת להסתכל לאנשים עמוק לתוך הנשמה, להסתכל ולדעת מה קורה, לקרוא להם את הנפש, ולגרום להם להרגיש קצת יותר שקטים עם הסערות שמתחוללות שם.

האהבה שלו הנחתה אותו בחיים, הדאגה והרצון שלכולם יהיה טוב יותר, וזה גרם לי לרצות להשתפר בתור בן אדם, רציתי שיהיה לי אכפת מאנשים כמו שלסבא אכפת, רציתי לאהוב אותם כמו שסבא אוהב אותי.

זיכרונות הילדות שלי מלאים בסבא. בנסיעות לקיבוץ, בהליכה משותפת לבריכה, בארוחות צהריים, ארוחות ערב, גלידה רגע לפני שהולכים לישון, חגיגות יומולדת משפחתיות, ובעיקר בהמון שיחות וסיפורים. סיפורים על הילדות שלו, על תקופת המלחמה, על ההקמה של הקיבוץ, סיפורים על אבא כשהוא היה קטן, וכשגדלתי יותר הזיכרונות התמלאו גם בהמון שיחות שיחות על בית ספר, על הבגרויות, על תנועת נוער, על הדרכה בתנועת נוער, על המכינה, על הצבא, ועל כל נושא שהטריד אותי או העסיק אותי באותה תקופה של חיים.

מה שהכי דהדים אותי כל פעם מחדש בכל מפגש כזה שלסבא אף פעם לא היה נמאס.

כל פעם שהוא היה רואה אותי העיניים שלו היו מוארות מחדש, הוא היה מחבק אותי, ויכולתי להרגיש שהחיבוק הזה באמת מגיע מהלב. והוא באמת ידע להקשיב, להקשיב עם כל הלב ועם כל הגוף, לשום בעיה שלי הוא לא היה מתייחס בקלות ראש ולא מבטל אותה בתור "טיפשית" או "מיותרת", הוא היה מייחס לה את מלוא החשיבות וכובד הראש הדרוש כדי לעזור לי ולפתור אותה, או אפילו סתם להרגיש קצת יותר הקלה ששיתפתי אותה עם מישהו.

תמיד הרגשתי שנפלה בחלקי הזכות שיהי לי סבא כזה. להרבה חברים וחברות שלי לא היה סבא ללכת לבקר, או להתקשר אליו מידי פעם, ולי לא היה סתם סבא, היה לי את הסבא הכי טוב שאפשר לבקש.

לפני שטסתי באתי לבקר את סבא. כל הדרך הלוך חשבתי על מה יהיה אם יקרה לו משהו כשאני אהיה בחוץ לארץ, ידעתי שזה יכול לקרות אבל לא רציתי להאמין, לא רציתי לחשוב שאי פעם יכול לקרות לו משהו. ניסיתי לחשוב עם עצמי איך אני אניב, מה אני אניב, אבל לא הצלחתי למצוא תשובה, רציתי שהוא יחכה לי עד שאני אחזור. כשאבא התקשר להגיד לי הייתי בעיקר שקטה, עדיין לא הצלחתי לעכל, באמת לא הצלחתי להאמין שקרה לו משהו.

לפעמים לעמוד מול נופים עוצמתיים גם משאיר אותך שקטה. את עומדת ולא מצליחה לעכל את הגודל, את העוצמה, את היופי הבלתי נגמר הזה, ואלה גם הרגעים שגורמים לי להתגעגע לסבא.

הייתי רוצה לספר לו על הילדים באוגנדה שמתקלחים ברחוב, על הכדור שהם מכינים מעלי בנות ואז משחקים איתו כדורגל, על הנשים שהולכות עם סלסלאות מנגו על הראש ומוכרות אותו לאנשים שעומדים בפקק באמצע הכביש. הייתי מראה לו תמונות של הנופים, מסבירה לו על כל מקום ומקום, ובעיקר מקווה שהוא מצליח לקלוט ולראות את היופי מתוך התמונה.

הטיול שלי באפריקה לא מתחיל ומסתיים אותו הדבר, לחזור לארץ בלי סבא לא יהיה אותו הדבר.

אז אני בעיקר משתדלת לעמוד מול הנוף, לנשום את היופי ולזכור אותו, ומבטיחה לעצמי להמשיך ולהיות הבן-אדם שסבא גרם לי לרצות להיות, שסבא הפך אותי להיות.

אני אוהבת אותך מאוד סבא. תודה לך על הכל.

גרי ברנר, חצור 23 אוגוסט 2017, בקבר של משה נחתומי

לפני כשבועיים, התכנסה לאזכרה, קבוצת אנשים בבית הקברות קריית
ענבים; שנה למותו של פרופ' מנחם ברינקר. באותו ערב, ידידה (טובה
ואוהד מכירים...) כתבה סמס, במילים האלה:

...הייתה לי חוויה מדהימה באזכרה של מנחם. ופתאום הבנתי איזו זכות
גדולה הייתה לי להכיר אותם, ולהתבשם מחכמתם, ולהיות קרובה לתהליך
היצירה שלהם. הבנתי איך שלום עכשיו עיצבה את חיי לא רק בפן הציבורי
אלא גם בתחושת השייכות לקבוצה הנדירה הזו. זה עולם הולך וניכד והיה לי
רגע של הארה והכרת תודה שהייתי בשוליו ולא החמצתי אותו.

משה שייך לחבורה אשר חוו גם שואה וגם תקומה, למדו והפנימו רעיון,
והפכו מושגים עילאיים כמו "הגשמה" לדרך חיים, של קמח ושל תורה. בו
זמנית. יום-יום. לילה-לילה.

משה השתייך לדור הזה. באמצעות הקיבוץ והעשייה הפוליטית-חברתית,
משה היה שותף ליצירה ובניית דרך חדשה. ואם יהיה המשך ליצירת הפאר
של משה ודורו, זה יהיה בזכות היסודות האיתנים שהם יצקו (או במקרה של
משה, הזרעים שהם זרעו...).

כמי ששייך לדור שהייתה לו זכות גדולה להכיר אותם ולהתבשם בחכמתם,
הכרתי את משה בעבודה, בקיבוץ, בפוליטיקה, ובמשפחה. הייתה לי זכות
לא רק בבמה הציבורית ובעבודה, אלא בעיקר בחדר המזכירים ... כצעיר-
שותף (כי מזכיר צעיר ליד טובה וליד משה באמת לא היה סתם "צעיר" אלא
באמת שותף).

משה הבין שרעיון לא יכול להגשים את עצמו. הוא ידע שאנשים מגשימים
רעיון. אנשים לא מושלמים, תוהים וטועים; עם הוויה של שותפות, אבל
חוויות פרטיות שמבדילות אותנו זה מזה. משה האמין שאחריות המוסדות
לגשר בין ההוויה לחוויה. הוא האמין בתבונה ובכח של המוסדות. לא מעט

הוא גם התאכזב.

לדור שלא ידע את יוסף ... לא ידע את משה ... החמצתם חוויה לחיות בקרב אדם "טוטאל" - לא אדם מושלם, אבל חבר עם מחויבות שלמה ובלתי מתפשרת לרעיון ולקיבוץ.

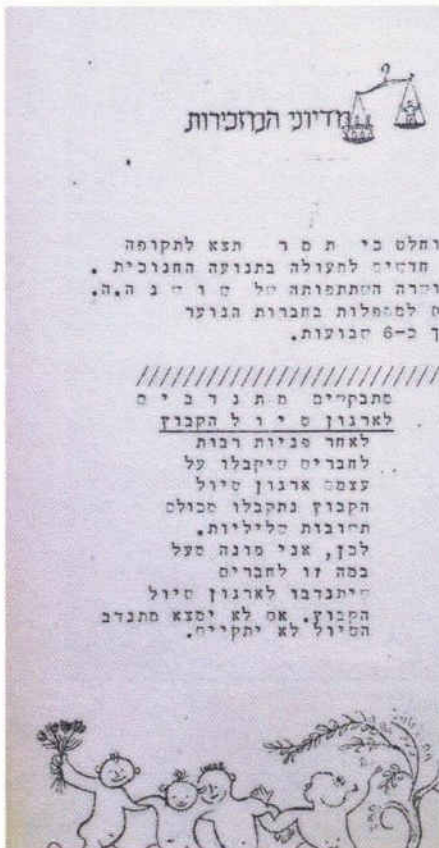
כמי שכן זכה לחיות פרק חיים בקרבכם, אני רוצה לסיים באנקדוטה על משה נחתומי שנותנת זווית מאד אישית ומאד קיבוצית על האדם, על החבר:

לפני מספר שנים, כשמשה שכב בהרצפלד, עשינו תורנות להסיע את טובה. בלילה קר וגשום, הייתי בטוח שאנחנו נפרדים ממנו. הוא הרגיש ונראה רע מאד. פתאום משה תפס את היד שלי בצד אחד של המיטה, ואת היד של טובה בצד השני, ודרש מאתנו להחזיר אותו הביתה. במילים שלו, "שלושתנו היינו מזכירי קיבוץ. ביכולתנו להחליט שאני חוזר הביתה."

זה היה רצונו של אדם, וכוחו של מזכיר קיבוץ, בעיניי משה נחתומי.

לא באותו לילה, אבל משה כן חזר הביתה. עוד כמה שנים של שיחות חצר, בקרב משפחה אוהבת. אני מאמין, עמוק בפנים שמשה לעולם לא וויתר, על האמונה שבכוחותינו לעצב את המציאות ולבנות חברה ועולם טוב יותר.

תודה משה, על זכות להכיר אותך.



כי זה כל האדם

המרחק
שעבר, שנות האור

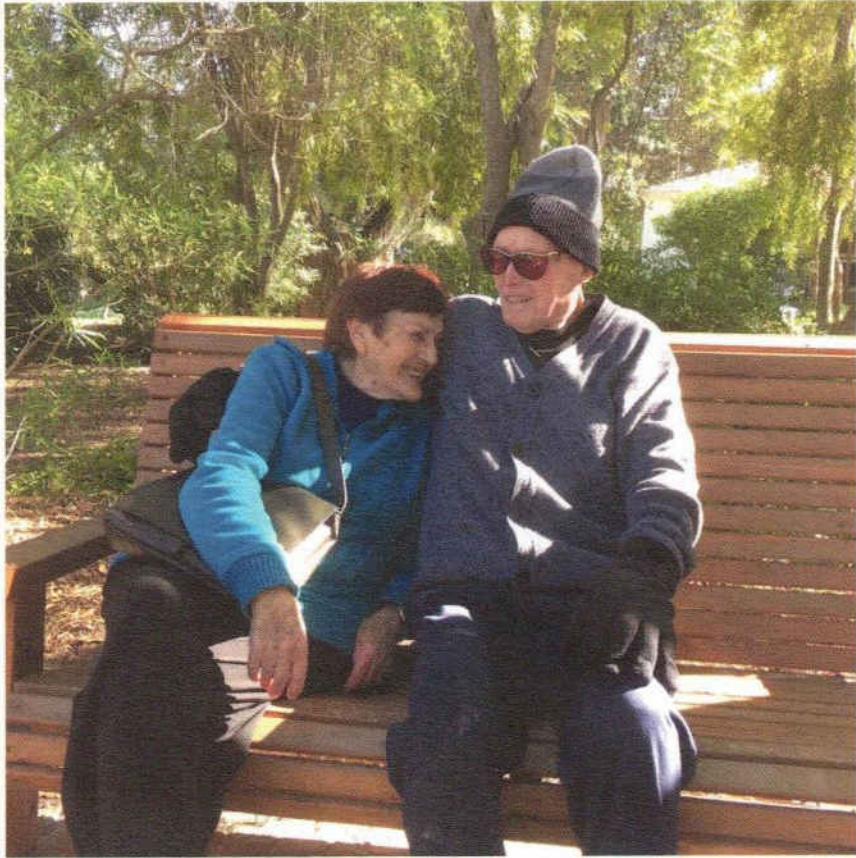
הזמן קוצב
כמו סכין בבשר
אין דבר כואב מזה
בעולם כלו.

עדין באים לבקר, אלו מכח אדם
ואלו מכח הדם

וההרגל.
אפלו הקרוב

לו ביותר מטשטש עד בלי הכר
אדם זקו, תמיד הוא מנסה להזכר, לשם מה
הלה לאן שהלה.

אני אליהו



תשיעי לדצמבר, 2016



